

Michal Spirit

Úvod do studia práva

**2. vydání,
aktualizované dle
nového občanského
zákoníku**

Úvod do studia práva

**2. vydání,
aktualizované dle
nového občanského
zákoníku**

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **restně stíháno**.

Doc. JUDr. Michal Spirit, Ph.D.

Úvod do studia práva

2. vydání – aktualizované dle nového občanského zákoníku

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Kniha je monografie

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 5596. publikaci

Odborná recenze:

Doc. JUDr. Zbyněk Švarc, Ph.D.

JUDr. Milena Soušková, Ph.D.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědný redaktor Petr Somogyi

Grafická úprava a sazba Milan Vokál

Počet stran 192

Druhé vydání, Praha 2014

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2014

Cover Photo © fotobanka allphoto

ISBN 978-80-247-5280-8

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-9351-1 (ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-9352-8 (ve formátu EPUB)

Obsah

O autorovi	10
Slovo úvodem	11
Úvodní slovo recenzentů	12
1. Právo – pojem, význam a stát	13
1.1 Pojem práva	13
1.2 Význam práva	13
1.3 Funkce práva	14
1.4 Právní vědomí	14
1.5 Typy právní kultury	16
1.6 Právo a morálka	16
1.7 Právo a stát	17
1.7.1 Stát – obecně	17
1.7.2 Znaky státu	18
1.8 Funkce státu	21
1.9 Formy státu	21
1.9.1 Forma vlády	21
1.9.2 Učlenění státu	22
1.9.3 Státní režim	23
2. Prameny práva	25
2.1 Obecně	25
2.2 Mezinárodní smlouvy	29
2.3 Rozhodnutí Ústavního soudu	29
2.4 Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv	30
3. Právní normy	31
3.1 Pojem	31
3.2 Struktura právních norem	31
3.3 Druhy právních norem	33
3.4 Platnost a působnost právních norem	34
3.4.1 Platnost právních norem	34
3.4.2 Působnost právních norem	34
4. Systém práva	37
4.1 Právo veřejné a soukromé	37
4.1.1 Právo veřejné	37
4.1.2 Právo soukromé	37
4.1.3 Právo se smíšenou povahou	38

4.2	Právo hmotné a procesní	38
4.2.1	Právo hmotné	38
4.2.2	Právo procesní	38
4.3	Právo mezinárodní a vnitrostátní	39
5.	Vývoj práva (historická geneze)	41
5.1	Nejstarší období	41
5.2	Starověké Řecko	41
5.3	Právo starověkého Říma	42
5.3.1	Řím v době královské (8.–5. století př. n. l.)	42
5.3.2	Řím v době republiky (5.–1. stol. př. n. l.)	42
5.3.3	Řím v době císařské (1. stol. př. n. l. – 5. stol. n. l.)	44
5.4	Právo za feudalismu	45
5.4.1	Raně feudální právo na území Čech	45
5.4.2	Období feudální rozdrobenosti	46
5.4.3	Právo za husitského revolučního hnutí, především v letech 1419–1434	48
5.4.4	Právo v období stavovské monarchie (od 15. stol. do počátku třicetileté války)	49
5.4.5	Právo v období absolutní monarchie u nás (od třicetileté války do roku 1848)	51
5.4.6	Právo v období kapitalismu (1848–1945)	52
5.4.7	Právo československé do druhé světové války	54
5.4.8	Právo za okupace v letech 1938–1945	55
5.4.9	Právo v letech 1945–1948	56
5.4.10	Právo v letech 1948–1989	57
5.4.11	Právo po roce 1989	57
6.	Právní vztahy	59
6.1	Právní vztahy, pojem, předpoklady a prvky	59
6.2	Právní skutečnosti	60
6.2.1	Právní jednání	60
6.2.2	Protiprávní jednání (delikty)	64
6.2.3	Právní události	65
6.2.4	Protiprávní stavy	65
6.3	Čas jako právní skutečnost	65
6.4	Právní skutečnosti podle potřeby jejich důkazu	67
6.5	Prvky právních vztahů	68
6.5.1	Subjekty právních vztahů	68
6.5.2	Objekt právních vztahů	71
6.5.3	Obsah právních vztahů	72
6.6	Druhy právních vztahů	73
6.6.1	Obecná charakteristika druhů právních vztahů	73
6.6.2	Závazkové právní vztahy	74
6.6.3	Věcněprávní vztahy	74
6.6.4	Společné jmění manželů	77

7. Výklad (interpretace) práva	81
7.1 Obecně o výkladu práva	81
7.2 Výklad práva podle subjektu, který výklad provádí	81
7.3 Výklad podle způsobů a metod výkladu	83
7.4 Výklad podle smyslu právní normy a jejího slovního vyjádření	84
7.5 Výklad práva podle dosahu výkladu	85
7.6 Použití analogie v právu	85
8. Uskutečňování práva, aplikace práva	87
8.1 Obecně o uskutečňování (působení) práva	87
8.2 Aplikace práva	87
8.3 Proces aplikace práva	87
8.4 Individuální právní akty	88
8.5 Jiná činnost státních orgánů	89
8.6 Uvážení státního orgánu při aplikaci právní normy	90
9. Zákonnost	91
9.1 Pojem, záruky zákonnosti	91
9.2 Systém právních záruk zákonnosti v ČR	92
9.2.1 Náprava vadných právních aktů	92
9.2.2 Neplatnost právních úkonů	93
9.2.3 Dozor a kontrola	93
9.2.4 Rozhodování sporů	94
9.2.5 Donucení	94
9.2.6 Právní odpovědnost	94
10. Právní odpovědnost	95
10.1 Pojem odpovědnosti jako sociálního jevu	95
10.2 Obecně o právní odpovědnosti	95
10.3 Funkce právní odpovědnosti	96
10.3.1 Preventivní funkce právní odpovědnosti	96
10.3.2 Reparační funkce právní odpovědnosti	97
10.3.3 Represivní funkce právní odpovědnosti	97
10.4 Předpoklady vzniku právní odpovědnosti	97
10.4.1 Protiprávní jednání, protiprávní stav v právní odpovědnosti	97
10.4.2 Negativní důsledek protiprávního jednání (stavu)	101
10.4.3 Kauzální nexus	101
10.4.4 Zavinění v právní odpovědnosti	101
10.5 Druhy právní odpovědnosti	102
10.5.1 Odpovědnost podle charakteru společenských vztahů, k jejichž ochraně slouží	102
10.5.2 Odpovědnost podle předpokladů jejího vzniku	102
10.5.3 Odpovědnost podle toho, kdo nese nepříznivé právní následky ..	103
10.5.4 Závazková a mimozávazková odpovědnost	103

10.6	Trestní odpovědnost	103
10.6.1	Pojem	103
10.6.2	Skutková podstata trestného činu	104
10.6.3	Vývojová stadia trestné činnosti	107
10.6.4	Okolnosti vylučující protiprávnost jednání	107
10.7	Tresty	108
10.7.1	Obecné zásady pro ukládání trestů	108
10.7.2	Druhy trestů a výjimečný trest	112
10.7.3	Nepodmíněný trest odnětí svobody	113
10.7.4	Domácí vězení	114
10.7.5	Výkon trestu obecně prospěšných prací	115
10.7.6	Propadnutí majetku	116
10.7.7	Peněžitý trest	116
10.7.8	Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty	117
10.7.9	Zákaz činnosti	117
10.7.10	Zákaz pobytu	117
10.7.11	Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce	118
10.7.12	Ztráta čestných titulů nebo vyznamenání	118
10.7.13	Ztráta vojenské hodnosti	118
10.7.14	Vyhoštění	118
10.8	Ochranná opatření	119
10.8.1	Ochranné léčení	119
10.8.2	Zabezpečovací detence	120
10.8.3	Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty	120
10.8.4	Ochranná výchova	121
10.9	Zahlazení odsouzení	121
11.	Právo procesní	123
11.1	Občanské soudní řízení (civilní proces)	123
11.1.1	Druhy řízení	123
11.1.2	Základní principy civilního procesu	125
11.1.3	Subjekty civilního procesu	129
11.1.4	Podmínky řízení	131
11.1.5	Řízení v prvním stupni	137
11.1.6	Rozhodnutí soudu	140
11.1.7	Opravné řízení	145
11.1.8	Řízení exekuční (výkon rozhodnutí)	149
11.2	Trestní právo procesní	151
11.2.1	Obecně o trestním řízení	151
11.2.2	Základní zásady trestního řízení	152
11.2.3	Subjekty trestního řízení	153
11.2.4	Stadia trestního řízení	155
11.3	Správní řízení	158
11.3.1	Formy činnosti veřejné správy a působnost správního řádu	158
11.3.2	Charakteristika správního řízení	159

11.3.3	Základní zásady činnosti správních orgánů a další zásady týkající se správního řízení	160
11.3.4	Subjekty správního řízení	162
11.3.5	Fáze a stadia správního řízení	164
12.	Ústavní pořádek občanů ČR	177
12.1	Obecná ustanovení Listiny	177
12.2	Základní lidská práva a svobody	178
12.2.1	Každý je způsobilý mít práva	178
12.2.2	Právo na život	178
12.2.3	Nedotknutelnost osoby a jejího soukromí	179
12.2.4	Osobní svoboda	180
12.2.5	Zákaz nucených prací nebo služeb	181
12.2.6	Právo na zachování lidské důstojnosti člověka, osobní cti, dobré pověsti a ochranu jeho jména	181
12.2.7	Právo vlastnické	182
12.2.8	Nedotknutelnost obydlí	182
12.2.9	Listovní tajemství, tajemství jiných písemností a záznamů, tajemství přepravovaných zpráv	183
12.2.10	Svoboda pohybu a pobytu	183
12.2.11	Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, vědeckého bádání a umělecké tvorby	184
12.2.12	Právo svobodného projevu náboženství nebo víry	184
12.3	Politická práva	185
12.3.1	Svoboda projevu a právo na informace	185
12.3.2	Svoboda sdružovací	186
12.3.3	Právo shromažďovací	186
12.3.4	Právo petiční	186
12.3.5	Právo volební	186
12.4	Práva hospodářská, sociální a kulturní	187
12.4.1	Právo na svobodnou volbu povolání, podnikání a další práva ..	187
12.4.2	Právo na různé formy zabezpečení	187
12.4.3	Ochrana rodiny	187
12.4.4	Právo na vzdělání	187
12.4.5	Další práva	188
12.5	Práva národnostních a etnických menšin	188
	Použitá literatura	189
	Rejstřík	190

O autorovi

Doc. JUDr. Michal Spirit, Ph.D. (1943)

Absolvoval Právnickou fakultu UK v Praze v letech 1970–1976, tamtéž v letech 1977–1976 postgraduál sociálně-právního zaměření. Od roku 1980 učí na Vysoké škole ekonomické (katedra podnikového a evropského práva), nejdříve jako odborný asistent, od roku 1996 jako docent (titul Ph.D. získal v roce 1998). Pedagogicky působil i na jiných vysokých školách – státních (Hospodářská fakulta Technické univerzity Liberec) i soukromých (Vysoká škola hotelová, Praha; Bankovní institut vysoká škola, Praha; Vysoká škola aplikovaného práva; Praha, apod.). V letech 1991–1993 byl proděkanem pro vědeckou práci na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE. Kromě teorie práva se zaměřuje na problematiku pracovně-právní a školské legislativy. V letech 2003–2006 byl členem Legislativní rady vlády ČR. Je autorem řady učebnic, učebních pomůcek, odborných článků a monografií (např. *Tzv. Benešovy dekrety* vydané nakladatelstvím Oeconomia v roce 2004).

Slovo úvodem

Tato učební pomůcka představuje posluchačům i čtenářům některé podstatné znaky teorie práva (pojem právo, prameny práva, právní normy, výklad a uskutečňování práva, právní vztahy, zákonnost a právní odpovědnost), ale také přibližuje některé aspekty vývoje dějin práva (jednak římského, jednak pochopitelně českého) a především rozbor základních lidských práv tak, jak jsou uvedena v Listině základních práv a svobod ČR.

Publikace je určena jak středním, tak vysokým školám neprávnického charakteru, ale i každému, kdo má o tuto problematiku zájem.

Při vzpomínce na svého mladého kolegu a přítele dovoluji si tuto publikaci věnovat předčasně zemřelému JUDr. Zdeňkovi Šedému, se kterým (a spolu s JUDr. Ing. Bohuslavem Rychterou) jsme podobnou učebnici napsali zhruba před deseti lety pro Hospodářskou fakultu Technické univerzity Liberec.

Dále bych rád poděkoval svým kolegyním doc. JUDr. Ivě Chvátalové, CSc., a JUDr. Marii Češkové, Ph.D, za pomoc s kapitolou 11 této publikace a také paní Heleně Furišové za technickou spolupráci.

K druhému vydání

Nové vydání této publikace bylo aktualizováno s ohledem na nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.), účinný od roku 2014. Změny zasáhly také oblast procesního práva, např. občanského soudního řízení. Jsem velmi rád, že nakladatelství Grada Publishing toto druhé vydání učebnice iniciovalo, protože řada úprav nového občanského zákoníku zasahuje i do obecných pojmů teorie práva.

Úvodní slovo recenzentů

Publikace doc. Spirita je zpracována přehledně, je čtivá, zahrnuje i některé nezbytné problémy z ústavního práva a státovědy. Jedná se o publikaci, která bude pro neprávnické vysoké školy a vyšší odborné školy velmi přínosnou učební pomůckou při studiu základních právních pojmů a jejich souvislostí. Předností této publikace je, že se v ní objevují i kapitoly z dějin práva, čímž je výklad teoretických pojmů zkvalitněn. V druhém vydání autor obohatil učebnici o nové pojmosloví, které vyplývá především z nového občanského zákoníku (zák. č. 89/2012 Sb.).

*Doc. JUDr. Zbyněk Švarc, Ph.D.
vedoucí katedry podnikového a evropského práva
Vysoká škola ekonomická v Praze*

Úvod do studia práva je další publikací tohoto dlouholetého pedagoga a člena katedry podnikového a evropského práva na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE v Praze. Učebnic či učebních pomůcek v oblasti teorie práva (ale také v oblasti školské legislativy a oblasti pracovního práva) napsal autor za posledních třicet let velké množství, avšak tato učebnice je specifická zařazením kapitoly Vývoj práva, kde je studentům a čtenářům podána historická geneze práva od nejstaršího období (Chammurapiho zákoník) až po současnost. Současně autor v druhém vydání přepracoval řadu kapitol v duchu platného nového občanského zákoníku z roku 2012.

Cílem této publikace je představit čtenářům některé podstatné znaky teorie práva, uváděné zde spíše populární formou, aby byly srozumitelné i neprávnickům. Publikace může velmi dobře sloužit k výuce právních disciplin na vysokých školách neprávnických, na vyšších odborných školách i jako příručka pro zájemce z řad občanů. Je dobře, že druhé vydání této publikace již zohledňuje vliv nového občanského zákoníku nejen na oblast soukromého práva, ale na celou teorii práva.

*JUDr. Milena Soušková, Ph.D.
katedra podnikového a evropského práva
Vysoká škola ekonomická v Praze*

1. Právo – pojem, význam a stát

1.1 Pojem práva

Každá větší či menší společnost si vytyčuje určitá pravidla chování, kterým jsou lidé, žijící v této společnosti a vstupující do řady vzájemných vztahů, podřízeni. Tato pravidla mají různý charakter, který úzce souvisí s vývojem společnosti, její úrovní, kulturou, tradicemi apod. Jsou to například **mravní zásady**, jež se po dlouhá léta vytvářejí působením určitých přírodních, sociálních a filozofických jevů a které většina lidí dobrovolně akceptuje, neboť je přesvědčena o jejich správnosti. Nicméně jiní lidé mohou mít i odlišný názor, ať už z neznalosti, nebo úmyslně; ti pak tyto mravní zásady nerespektují, neřídí se jimi, ba dokonce jimi pohrdají.

Stát, jako největší organizace společnosti a jako politická organizace společnosti, je také takovým konglomerátem lidí, kde panuje řada ekonomických a společenských rozporů. Ty však vyžadují ještě jiná než mravní (morální) pravidla chování: taková, která by stanovil stát s ohledem na prosazování své hospodářské a sociální politiky, jejichž dodržování by bylo pro všechny občany, ale i instituce a státní orgány závazné, a konečně takové, jejichž nedodržování by bylo státem sankcionováno.

Lze tedy říct, že **právo je soubor pravidel chování, vytvořený státem v určité zvláštní formě**. Tato pravidla chování jsou – na rozdíl od jiných pravidel chování (mravních, náboženských, politických, vnitropodnikových apod.) – státem **vynutitelná**. To znamená, že každý je povinen se těmito pravidly chování řídit, nechce-li riskovat, že na něho dopadnou prostředky státního donucení, která jsou v těchto pravidlech chování zakotvena jako následek jejich porušení.

Tato pravidla jsou **obecně závazná**, takže i ten, kdo má jiný subjektivní názor na správnost nebo nesprávnost zakotveného chování, je musí respektovat. V tomto případě mluvíme o **právu ve smyslu objektivním**.

Vedle takto definovaného pojmu práva můžeme hovořit ještě o právu ve smyslu subjektivním. Jde o míru možného chování, která vyplývá z určitého obsahu konkrétního právního vztahu a je zpravidla definována jako **souhrn oprávnění člověka** v tomto konkrétním právním vztahu, a to vedle jeho **povinností**.

1.2 Význam práva

Každá společnost lidí (rodina, škola, stát apod.) představuje tu více, tu méně složitý mechanismus, který ke svému fungování potřebuje určitou regulaci. Ta společnosti zajišťuje **řád a pořádek**. Takovou regulací jsou především výše uvedená „pravidla hry“, která si stát vytváří jako prostředek ochrany, zformování a upřesnění společenských vztahů, v nichž je třeba mnohdy řešit určité politické a sociální rozpory a z nich vyplývající konfliktní situace. Ovšem na druhé straně řešení konfliktních situací nemůže být prováděno jakýmkoli způsobem, ale způsobem kultivovaným, demokratickým. To znamená, že právo stanoví

míru povinností a oprávnění nejen občanům a institucím (právníckým osobám), ale i státu ve vztazích mezi ním a občany a těmito institucemi.

1.3 Funkce práva

Jak již bylo řečeno, hlavním účelem (cílem) práva je regulace společenských vztahů ve státě a společnosti. Do popředí vystupuje především **ochrana lidského života, ochrana vlastnictví, dělba práce apod.**

Právo také působí jako **nástroj řízení státu**, i když nemá konstantní charakter a je vždy poplatné současným politickým a ekonomickým vztahům ve státě. Je vytvořeno tak, aby pokud možno jednoduše a bezproblémově umožňovalo realizaci těchto vztahů nastíněných těmi, kteří momentálně stojí v čele státní moci. Při změně tohoto vůdčího postavení ve státě se mění – i když opožděně – i právo.

Další funkcí práva je funkce **kontrolní**. Má za úkol kontrolovat, zda je společenské dění v souladu s objektivním právem; není-li, může stát v intencích práva uplatňovat sankce (právo je státem vynutitelné).

Úplně jinou funkcí práva je funkce **výchovná**. Ta má za úkol poučit subjekty (účastníky) právních vztahů, jak je třeba se chovat, jednat apod. Právo něco nařizuje, něco doporučuje, něco ponechává nám občanům na naší vůli. A tak podle čl. 2 odst. 4 Ústavy ČR, potažmo čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod, „**každý občan může činit vše, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit to, co zákon neukládá**“. Na rozdíl např. od státních orgánů, „**které mohou činit jen to a jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon**“ (čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR).

Právo je tedy **zdroj informací**, které mají usnadňovat občanům, institucím a státním orgánům rozhodování, snazší orientaci v budoucích situacích apod.

1.4 Právní vědomí

Jedním z faktorů ovlivňujících dodržování nebo porušování práva je **právní vědomí**. V nejširším smyslu se do pojmu právní vědomí zahrnuje i samo platné právo. Většinou se však používá termín právní vědomí v užším slova smyslu, tj. tak, jak dále uvádíme.

Právní vědomí, tj. představa o právu a názory na právo, má dvě strany:

1. Je to především znalost práva, resp. představy lidí o platném (pozitivním, tj. státem vytvořeném či uznávaném) právu, o tom, co je právní a co je protiprávní (z hlediska platného práva), o tom, jaké chování je právně vynutitelné státní mocí.

Už vzhledem ke složitosti platného práva (zvláště v moderní době) se tyto představy nemusí krýt s platným právem a také se s ním často nekryjí. Vědomí platného práva je ovšem jedním z předpokladů toho, aby právní normy co možná účinně ovlivňovaly lidské chování, které upravují.

V moderním státě se také pečuje o to, aby znalost platného práva byla formálně všem dostupná. Tak např. když jsou pramenem práva především normativní akty státních orgánů, vyhlášují se tyto akty v úředních sbírkách právních předpisů a sbírky pak musí být stanoveným způsobem veřejně přístupné. V souvislosti s rozvojem informačních techno-

logii lze **Sbírku zákonů a Sbírku mezinárodních smluv ČR** obsahující právní předpisy ČR vyhledat i na internetu. Dále se vydávají sbírky vybraných soudních rozhodnutí, což má význam zvláště ve státech, kde jedním z pramenů práva je soudní precedent apod.

Tyto sbírky ovšem nejsou lidovou četbou. Lidé se o platném právu většinou dovídají zprostředkovaně (z tisku, rozhlasu, televize, z různých ústních podání), často zkušenostně, na základě individuálních případů vlastních či z líčení druhých, spíše než na základě obecného seznámení s obsahem právních norem.

V závislosti na stupni kulturnosti bývají tyto představy o platném právu více či méně neúplné, nepřesné, zkreslené nebo jednostranné.

Pokud se ovšem týká aplikace práva (zvláště při stanovení odpovědnosti za porušení práva), právo vychází ze zásady (s různými modifikacemi a zmírněními v některých právních vztazích), že *ignorantia iuris non excusat* (neznalost práva neomlouvá), popřípadě z fikce, že subjekt práva měl a mohl znát platné právo (právní vědomí *de lege lata*).

2. Druhou stránkou právního vědomí jsou názory na to, co je spravedlivé a co nespravedlivé, resp. co a jak by mělo či nemělo být regulováno prostřednictvím práva, jaké zájmy či hodnoty by právo mělo zajišťovat nebo potlačovat apod. Běží tedy o hodnocení platného práva jako dobrého nebo špatného z hlediska těch či oněch zájmů nebo hodnot. Jde buď o ztotožnění s požadavky, jež platné právo klade na lidské chování (akceptace práva), anebo o představy o spravedlnosti, které se v tom či onom směru nebo stupni rozcházejí s tím, co stanoví platné právo.

Mezi faktory, jež ovlivňují realizaci práva, pak tedy patří nejen znalost práva, správnost představ o tom, co platí jako právo, ale i stupeň akceptace práva.

Ve vědomí lidí se právní ideje prolínají s jinými společenskými normami a postuláty (politickými, mravními, náboženskými aj.) a tyto normy rovněž ovlivňují chování lidí. Pro právní politiku má obzvláštní význam zjišťovat, zda či do jaké míry je vědomí lidí v souladu nebo v rozporu s právem (právní vědomí *de lege ferenda*).

Právní normy je však nutno odlišovat od názorů na právo, od jiných (politických, mravních, náboženských, aj.) norem či postulátů. Ty nejsou jednotné – ve společenském vědomí se projevuje vždy pluralita divergentních politických a mravních požadavků a norem. Specifikum pozitivního práva v soudobém právním státu spočívá v obecné, jednotné a rovné závaznosti jeho norem.

Rozčlenění **práva a morálky** je typické pro tzv. **pozitivní právo**. Je to právo stanovené státem, platné právo, státem vynutitelné právo. Pozitivní právo tvoří soustava právních norem, je to tedy tzv. objektivní právo, ale také soustava subjektivních práv a jim odpovídajících právních povinností, které jsou od právních norem odvozeny. Toto právo je spojeno s právním donucením, což znamená, že jednání, které je protiprávní či je v rozporu s právními normami, je postihováno státní nebo od státu odvozenou veřejnou mocí. **Morálka** není spojena se státní mocí, tedy ani s donucením ze strany státu či jiné veřejné autority odvozené od státu.

Přirozené právo spočívá v uznání určitých principů lidského chování (které jsou přístupné lidskému poznání), jimiž musí (má) lidské právo odpovídat, má-li být platné. Z toho je zřejmé, že zastánci přirozeného práva jsou přesvědčeni, že nad pozitivním právem existují (asi) principy, podle nichž má být toto právo poměřováno, souzeno (viz nový občanský zákoník – dobré mravy, poctivost, veřejný pořádek, vlastní štěstí a štěstí rodiny, rozum průměrného člověka apod.).

1.5 Typy právní kultury

Pojem „právní kultura má podle Gerlocha dva významy:

1. především představuje součást lidské kultury, je to jeden z pojmů vyjadřujících míru vyspělosti lidské civilizace – tu lze posuzovat především podle úrovně tvorby, interpretace a aplikace práva v tom kterém státě;
2. způsob tvorby, interpretace a aplikace právních norem.

Podle toho můžeme dělit **typy právní kultury** na:

- A. kontinentální typ;
- B. angloamerický typ;
- C. islámský typ.

Ad A) **Kontinentální typ** právní kultury je odvozen z římského práva a také od přirozeno-právní teorie z přelomu 18. a 19. století. Vyznačuje se zejména důrazem na psané právo. Základním pramenem této kultury je zákon.

Ad B) **Angloamerický typ** právní kultury nacházíme především ve Velké Británii, USA apod. Základ tohoto typu právní kultury vznikl ve Velké Británii, především na základě *common law* a *equity*. Vyznačuje se tím, že vedle psaného práva (zákonů) se zde uplatňují také soudní precedenty, právní obyčeje apod.

Ad C) **Islámský typ** právní kultury je demonstrován úzkým spojením právních pravidel s pravidly náboženskými a etickými. Formálním pramenem islámského práva je korán apod. Vyznačuje se velmi odlišnými prvky od kontinentálního práva, jako např. nerovné postavení mužů a žen, tělesné tresty apod.

1.6 Právo a morálka

Z ustanovení řady filozofických slovníků se dozvídáme, že **morálka** (z latinského *mos* = mrav nebo *moralis* = mravní) je jakási schopnost lidského jedince řídit se ve všech úkonech tzv. svědomím, tj. posuzováním veškerých lidských záležitostí z hlediska rozlišování dobra a zla, to znamená užitečností a neužitečností nejen něčeho objektivně daného, ale jakožto takového záměrně chtěného lidským subjektem. V širším slova smyslu pojem morálka v podstatě představuje **soubor oněch pravidel vzájemného chování, považovaný v tom kterém prostředí a době samotnou silou tradice a společenské konvence (nikoli tedy právně kodifikovaným způsobem) za zavazující individuální svědomí každého jedince.**

Morálka je tedy souborem jakýchsi obyčejových tradic majících historický vývoj, je ohleduplnější než právo a není zpravidla ovlivněna politikou (pokud nepřistoupíme na degradaci tohoto pojmu, jako byla třeba „socialistická morálka“).

Právo, které je nástrojem řízení státu a společnosti v něm, by mělo být alespoň minimem morálky, i když je vždy ovlivněno politikou, a zároveň by mělo zajistit vynutitelnost plnění

závazků, což morálka fakticky nemůže; ta může toto naplnění pouze prostřednictvím veřejného mínění odsoudit.

1.7 Právo a stát

1.7.1 Stát – obecně

Právo je úzce spjato se státem, protože tvoří jeden z **charakteristických rysů státu**. Co je to stát? Jaká je jeho úloha?

Stát je zpravidla definován jako **určitá forma organizace společnosti v určitých epochách vývoje této společnosti** (Spirit). Samozřejmě, že jistý vliv na tuto formu organizace společnosti má doba, v níž tato organizace společnosti vzniká, region, kde tato organizace společnosti funguje, politická a ekonomická situace, v níž funguje a rozvíjí se, apod. Právě pro tento poslední fakt je stát politickou organizací společnosti, politickou formou organizace společnosti.

Společnost vždy nebyla organizována politicky. Státní organizaci společnosti předcházela jiná organizace společnosti, a to **prvobytně pospolná společnost**. Její základní sociální a ekonomickou jednotkou byl buď rod (skupina skutečně nebo domněle příbuzných), nebo kmen (vyšší forma integrované společnosti, řada příbuzenských svazků mezi sebou nepříbuzných). Tato forma organizace společnosti vznikla proto, aby v té době lidé uhájili v boji s přírodou svou existenci. Pochopili, že mohou přežít jedině v pospolitosti, organizovaní.

Mluvíme-li tedy o tom, že stát je určitý typ organizace společnosti, musíme říci, co to znamená pojem „organizace“. Pod tímto pojmem se zpravidla rozumí skupina lidí sjednocených za účelem společných zájmů a cílů, která navenek vykazuje ucelenou a semknutou jednotu. Tato jednotu se vyznačuje vnitřním řádem: pravidly chování a z nich odvozeným pořádkem, disciplínou, kontrolou, pozitivním hodnocením i sankcemi a systémem orgánů vybavených příslušnými prostředky zabezpečujícími jejich účelovou činnost. „Orgánem“ pak rozumíme zvláštním způsobem vytvořenou složku organizace (jmenovanou nebo volenou), která realizuje činnost té organizace, jsouc vybavena určitými prostředky a možnostmi.

Prvobytně pospolná společnost byla také organizací společnosti a vyznačovala se svými specifickými orgány. V čele stál stařešina nebo náčelník (vojevůdce), který organizoval chod této společnosti. Dále zde zpravidla existoval kolegiátní orgán – rada starších –, jíž se stařešina nebo náčelník musel zodpovídat za své jednání, jež fungovala i jako poradní orgán stařešiny či náčelníka a také jako soud. Postupem času se objevovaly další orgány, jako např. kouzelník, šaman apod.

Kromě výše uvedených orgánů zde však nebyla žádná jiná moc, která by lidi ovládala; veřejná moc se zde kryla s veškerým dospělým obyvatelstvem. I zde platila určitá práva a také povinnosti. Každý směl nosit svou zbraň, ale v případě nutnosti byl povinen touto zbraní bránit rod či kmen a účastnit se válečného tažení.

Nicméně je nutno říci, že tento typ organizace společnosti měl své specifikum – byl založen na principu fratritním (kmenovým). Všichni, kteří patřili do kmene či rodu, tvořili organizaci a podřizovali se jejím pravidlům. Jiné faktory nebyly rozhodující.

Tato forma organizace společnosti se pak rozpadá především dělbou práce (společnost se profesně rozděluje na pastevce, výrobce, zemědělce a obchodníky, kteří se přestávají čím dál více starat o společné zájmy společnosti a preferují vlastní specifické zájmy). To pak ztěžuje model řízení prvobytně pospolné společnosti, která se navíc co do obyvatel značně rozrostla a začaly se v ní množit konflikty, které taková společnost neuměla řešit, resp. je řešila s velkou námahou. To byly podmínky pro to, aby vykrytalizovala jiná organizace společnosti, charakteristická svou sociální a ekonomickou nerovností, orgány vytvořenými k řízení společnosti zvláštním způsobem – svým donucovacím aparátem.

1.7.2 Znaky státu

1.7.2.1 Územní organizace obyvatelstva

Tento znak je dominantní pro novou (státní) organizaci společnosti. Dokud se obyvatelstvo dělilo podle rodů, organizace prvobytně pospolné společnosti nepostihovala všechny, kdo pobývali na určitém území, ale právě jen příslušníky dotyčných rodů, tj. pokrevní příbuzné (princip *personality*). Pravidla chování, která platila v prvobytně pospolné společnosti, se týkala jen členů rodů a jen ti byli pod ochranou moci rodů (kmenů). Jen a pouze na jejich ochranu zasahovala tato společenská moc, když byli v nebezpečí. Na cizince, kteří se ocitli na území tohoto rodu nebo kmene, se tato pravidla nevztahovala a jejich zájmy byly bez ochrany.

Stát (státní organizace společnosti) je postaven na principu teritoriality, což znamená, že státní moc a právo určitého státu se vztahuje na území státu – na všechny, kteří na tomto území pobývají (tuzemci i cizozemci).

Za území státu se v současné době považují prostory nad státem uvnitř státních hranic do výše 10 km, pod státem (do hloubky, tvrdí se – do středu zemské kůry) a dále území českých diplomatických úřadů, prostory letadel a zámořských lodí, které létají či plují pod výsostným znaky státu, a území i obydlí našich vojsk umístěných v zahraničí.

1.7.2.2 Státní moc

Státní moc je společenská síla schopná zabezpečit (i pomocí donucení) ochranu, zformování a upevnění určitého pořádku společenských vztahů, a to prostřednictvím **státního mechanismu** (státního aparátu). Státní mechanismus je nositelem moci ve společnosti a také nositelem státní suverenity. Tvoří jej:

- **Státní orgány**, což jsou takové složky státního mechanismu, jež disponují pravomocemi nebo mají oprávnění dávat závazné pokyny těm složkám, které mají pravomoci nebo reprezentují stát navenek, tj. vláda, ministerstva apod. Pravomoc je *de facto* způsobilost vydávat právní akty, ať už normativní, či individuální, akty, jejichž respektování je vynutitelné státní mocí a jež mají význam pro postavení právnických nebo fyzických osob stojících mimo státní aparát.
- **Ozbrojené složky** (armáda, policie apod.).
- **Úřední osoby**, což jsou osoby, jež jsou oprávněny dávat závazné pokyny státnímu aparátu, které nejsou státními orgány a jsou jim administrativně podřízeny (hygienik apod.).

V historii existence státu lze najít různé modely realizace státní moci státním mechanismem. Tyto modely v podstatě oscilují mezi dvěma krajními polohami:

1. koncentrace moci ve státě u jednoho orgánu, popř. v rukou jediné fyzické osoby či jediné skupiny osob (diktatura);
2. dělba moci ve státě mezi různé orgány, osoby či skupiny osob s vymezenými pravomocemi; aby někdo nemohl moc zneužívat, musí být mezi jednotlivými druhy moci „brzdné mechanismy“, které znemožňují prosazování výlučné vůle jedné z mocí (Ch. Montesquieu – demokracie).

Tato teorie postuluje rozdělení moci ve státě na **moc zákonodárnou**, která vyjadřuje tuto obecnou vůli státu a vydává zákony, na **moc výkonnou**, která jen vykonává tuto obecnou vůli, vykonává zákony a plní funkce státu, a **moc soudní**, která rozhoduje spory, rozhoduje o vině a trestu za spáchané trestné činy.

Podle Gerlocha je **teorie dělby moci** založena na dvou nerozlučných zásadách:

1. na zásadě oddělenosti, samostatnosti a nezávislosti mocí;
2. na zásadě rovnováhy mocí a vzájemných brzd.

Zásada oddělenosti, samostatnosti a nezávislosti mocí představuje:

- výkon jednotlivých mocí zvláštními orgány, které nejsou navzájem ve vztahu nadřízenosti a podřízenosti;
- neslučitelnost těchto mocí v rukou jedné a téže fyzické osoby nebo skupiny osob;
- nezávislost mocí na sobě navzájem co do podmínek nabytí moci;
- vzájemnou neodpovědnost orgánů, které jsou nositeli těchto mocí.

Teorie dělby moci je nemyslitelná bez zásady rovnováhy mocí a vzájemných brzd. Jde především o právo výkonné moci pozastavovat zákony usnesené zákonodárným sborem, tzv. právo veta. Na druhé straně, i když zákonodárná moc nemá zpravidla pravomoc pozastavit akt moci výkonné, má pravomoc zkoumat, zda a jakým způsobem jsou zákony vykonávány. Brzda proti moci soudní je pak amnestie. Soudní moc však může přezkoumávat, zda zákony usnesené zákonodárným sborem nejsou v rozporu s ústavou apod.

Zvláštním druhem státních orgánů jsou orgány, které představují tyto moci, prezentují suverenitu státu ať už navenek, či dovnitř státu. Jsou to:

- A. hlava státu;
- B. nejvyšší zákonodárný orgán;
- C. nejvyšší výkonné orgány;
- D. soudní orgány.

Ad A) Hlava státu je představitel státní suverenity navenek. Přísluší mu zastupovat stát v mezinárodních vztazích, zejména sjednávat, popř. ratifikovat mezinárodní smlouvy, vyhlášovat válečný stav, přijímat a pověřovat velvyslance apod. Ve vnitrostátních vztazích je hlava státu zpravidla i vrchním velitelem branných sil.